

ПРАВНО-ОРГАНИЗАЦИОННИ ФОРМИ НА КАПИТАЛА И ТРУДА В ЕПОХАТА НА ДОБАВЕНАТА СТОЙНОСТ

доц. д-р по икономика Силвия Топлева

Университет по хранителни технологии, България,
студент по право пети курс в Пловдивския университет

***Резюме:** Производителното приложение на съвременните високи информационни и комуникационни технологии трансформира икономиката, бизнеса, социалната сфера и тяхната правна регулация. Стопанският контекст на дигитализацията обуславя формирането на новата икономическа система въз основа на добавената стойност. Идеята за добавената стойност е да се генерира и получи по-висока степен на благосъстояние, отиваща отвъд полезността, производителността и ефективността на продуктите, услугите и процесите. Концепцията за добавената стойност постепенно прониква в сферата на правото и довежда до появата на нови правно-организационни форми на капитала и труда. Проявлението на идеята за добавената стойност в търговското право е свързано с формирането на нов правен субект – дружеството с променлив капитал. Целта е да се благоприятства създаването и инвестирането в иновативни компании. Съдружниците могат да моделират устава така, че да постигнат по-висока степен на добавена стойност за предприятието и бизнес идеята си, като се възползват от предимствата на капиталовите дружества без да е необходимо да понасят и по-тежките административни процедури, които ги съпътстват. Израз на тази тенденция в трудовото право е институционализирането на фигурата на предприятието ползвател. Предприятието ползвател представлява еманация на идеята за добавената стойност чрез производителното използване на работна сила, без понасяне на административното и финансово бреме на работодателския статут. Правно-организационните форми на капитала и труда в епохата на добавената стойност генерират множество ползи за потребителите си, но крият и рискове за останалите заинтересовани страни.*

***Ключови думи:** добавена стойност, предприятие ползвател, дружество с променлив капитал, дигитализация*

LEGAL AND ORGANIZATIONAL FORMS OF CAPITAL AND LABOR IN THE ERA OF VALUE ADDED

Assoc. Prof. Silviya Topleva, PhD in Economics
University of Food Technologies – Plovdiv, Bulgaria,
5 th year Law Student at the University of Plovdiv

Abstract: *The productive application of modern high-level information and communication technologies is transforming the economy, business, the social sphere, and their legal regulation. The economic context of digitalization determines the formation of a new economic system based on value added. The concept of value added refers to generating and obtaining a higher degree of welfare, going beyond the utility, productivity and efficiency of products, services and processes. This concept of value added gradually permeates the sphere of law and leads to the emergence of new legal and organizational forms of capital and labour. The manifestation of the value-added idea in commercial law is linked to the formation of a new legal entity - the variable capital company. Its aim is to encourage the creation of and investment in innovative companies. Partners can structure the statutes to achieve a higher degree of value added for the enterprise and their business idea by taking advantage of capital companies without having to endure the accompanying heavier administrative procedures. An expression of this trend in labour law is the institutionalization of the user undertaking figure. The user undertaking represents an emanation of the value-added idea through the productive use of labour power, without bearing the administrative and financial burden of employer status. The legal and organizational forms of capital and labour in the era of value added generate many benefits for their users, but they also pose risks for other stakeholders.*

Key words: *value added, user undertaking, variable capital company, digitalization*

Въведение

В перспективата на историческото време технологичните иновации променят не само индустриалния облик на обществата, но и стопанската практика, икономическата наука и правната регулация. В основата на икономическата трансформация е доминиращото разбиране за стойност, което преформатира обществената и правната среда.

В съвременното високотехнологично дигитално общество, организирано около всеобхватната дигитализация и всепроникващото разпространение на системите с изкуствен интелект, основна ценност е генерирането и предоставянето на висока добавена стойност за заинтересованите страни. Първоначално идеята за добавената стойност се развива във връзка с потребителската удовлетворе-

ност. Постепенно, създаването на висока добавена стойност се превръща в основен ръководен принцип за постигане на вътрешно-фирмена интеграция и ефективност. Източник на добавена стойност може бъде както правно-организационната форма на търговското дружество, така и инструментите за структуриране и производително приложение на наемния труд в дейността на компанията.

В светлината на тази аналитична перспектива целта на настоящия доклад е да изведе измеренията на добавената стойност за компаниите чрез правно-организационната форма на труда и капитала в перспективата на високотехнологичното развитие, обуславящо синергията на колективното действие. Трудът и капиталът са основните класически производствени фактори, които изграждат корпуса на икономическата система и оказват въздействие върху правната регламентация на търговските отношения. Правните форми, под които съществуват капиталът и трудът и отдават своето производително приложение, обуславят ареалите на прогреса и благосъстоянието на нациите.

1. Технологични иновации, стопански и правни трансформации

Стопанският прогрес представлява динамична възходяща функция от ресурсни нововъведения, включени в производствената дейност чрез кореспондиращи технологични иновации.¹ Технологичният напредък променя облика на производствените и икономическите отношения и създава необходимостта от нова аналитична интерпретация на стойността. Идеята как се формира стойността и какво придава ценност на стоките и услугите регулира стопанските отношения на производство, разпределение, размяна и потребление, както и провокира съответни промени най-вече в гражданскоправната и търговскоправната доктрина и практика.

Първата индустриална революция постига повсеместно разрастване на промишления капитал. Акционерните дружества се утвърждават като преобладаваща правно-организационна бизнес форма на капитала. В икономическата наука Първата индустриална революция се свързва с трудовата теория за стойността. Трудът е в основата на организацията на индустриалното производство и източник на

¹ Както отбелязва Кастелс „...технологията сама по себе си, макар да не определя историческата еволюция и обществената промяна, тя (или нейната липса) олицетворява възможността на обществата да се променят, както и приложенията, за които тези общества, намиращи се винаги в конфликт, решават да използват своя технологичен потенциал.“ – Вж. Кастелс, М. Възходът на мрежовото общество. С., ЛИК (Kastels, M. Vazhodat na mrezhovoto obshtestvoto. S., LIK), 2004, с. 24.

материално благосъстояние. Източникът на стойност за стоките е вложеният в тях производителен труд.

Първата индустриална революция променя жизненото равнище и социалната политика в напредналите страни. По-високата производителност на труда повишава жизненото равнище в условия на запазващи се ниски работни заплати. В социалната сфера навлизат първите форми на осигуровки за работниците и регламентирането на продължителността на работния ден.

Разрастването на потребителското търсене, конкуренцията и производствените рационализации стимулират зараждането на Втората индустриална революция в последните десетилетия на XIX в. Иновациите в производствената сфера, масовизацията на производството и разширеното потребителско търсене довеждат до маргинална революция в икономическата теория. Икономическите анализи се основават на теорията за пределната полезност и теорията за икономическото равновесие. В центъра на ортодоксалната икономическа теория, представена от неокласическото направление, са изгодата и полезността за потребителя и оскъпността на блага.²

Интензивността на стокооборота бързо се абстрахира от капиталоемкостта на акционерното дружество и по-сложната организационно-управленска структура, като на преден план излиза дружеството с ограничена отговорност. В своята същност дружеството с ограничена отговорност преодолява недостатъците на персоналните и акционерните дружества като умело интегрира техните предимства.³

Технологичният напредък в електрониката и задълбочаващата се автоматизация на производствените процеси провокират зараждането и разгръщането на Третата индустриална революция през 70-те години на XX век. Информационните и комуникационните технологии, Интернет и възобновяемите ресурси преобразяват производствените процеси и бизнес практиката. Стопанските трансформации допринасят и за постепенното и непрекъснато обогатяване на правната наука с нови форми за реализация на гражданските и търговските правоотношения.

Непрестанният устрем към иновации и геният на хуманистичното съзидание постепенно отвеждат човечеството в измеренията на Четвъртата и Петата индустриална революция, базирани на производителното приложение на дигиталните технологии, които еволюират в революцията на изкуствения интелект. Променените условия

² Marshall, A. Principles of Economics, London, Palgrave Macmillan, 2013, Book I, ch. II.

³ Герджиков, О. Коментар на търговския закон. Книга втора. С., Софи-Р (Gerdzhikov, O. Komentar na targovskia zakon. Kniga vtora. S., Sofi-R) 2000, 343 – 344.

на производство преформатират отношенията и правните измерения между субектите, стойностите и вещите.

Дигиталната революция извежда на преден план концепцията за добавената стойност и изправя икономиката, гражданскоправната и търговскоправната наука пред еволюционното предизвикателство на поредното обновление. Свързването на физическия и дигиталния свят в мрежовото пространство на алгоритми и данни се намира в процес на непрекъснато генериране на добавена стойност чрез технологиите на настоящето и бъдещето.

Краткият, ретроспективен обзор на стопанското развитие през призмата на технологичните иновации и тяхното отражение върху доминиращата парадигма в икономическата наука и постепенното създаване и внедряване на съответни нови правни форми позволява да се очертаят граничните контури на функционална зависимост между икономиката, търговското и трудовото право. Иновациите в стопанските отношения стимулират кодификацията на търговското и трудовото законодателство. Търговските и трудовите правоотношения могат да се разглеждат като двете страни на икономическата конюнктура. Доминиращата икономическа теория за стойността постепенно намира съответно отражение в усъвършенстването на действащите институти и появата на нови правни форми. В съвременния свят на високотехнологично развитие пресечната точка между икономиката, търговското и трудовото право може да се илюстрира от добавената стойност, която генерират за заинтересованите страни, а и за цялото общество – дружеството с променлив капитал и предприятието ползвател, като съвкупен израз на гъвкавост, занижени разходи и удобство. Симбиозата на двата правни субекта увеличава предоставяната добавена стойност за компанията, като същевременно изправя пред предизвикателства контрола за спазването на търговското и трудовото законодателство.

2. Икономически и правни аспекти на добавената стойност

Стопанският контекст на дигитализацията и изкуственият интелект обуславят формирането на новата икономическа система въз основа на добавената стойност. Идеята за добавената стойност е да се генерира и получи по-висока степен на благосъстояние, отиваща отвъд полезността, производителността и ефективността на продуктите, услугите и процесите.

Самият термин *добавена стойност* се употребява за първи път през 1962 г. от Нейл Смелсър в книгата „Теория на колективното поведение“. Смелсър разглежда обществото като динамична система, в

която присъстват две състояния – стабилност и нестабилност. В контекста на теорията за добавената стойност стабилността се асоциира с колективните действия, устремени към увеличаване на своите ползи и резултати. Нестабилността е породена от възникнали вътрешни и външни противоречия, наречени шумове и напрежения.⁴ Колективното действие е насочено към освобождаването на напрежението и генерирането на ползи за заинтересованите страни чрез промяна на ценности, норми, роли, или изобщо ситуационните условия в дадена социална система.

Други теории в рамките на същата аналитична перспектива търсят метрика на нестабилността в дадена социална система и възприемат добавената стойност като субективно възприятие на взаимодействието на ресурсите, с които хората разполагат, и резултатите, които постигат или биха могли да постигнат.⁵ В хипотезите на този анализ добавената стойност се свързва с институционалните способности на хората за действие и взаимодействие в дадена конкретна ситуация. Еволюцията на теорията за добавената стойност се опира на разбирането, че всеки следващ етап от колективното действие придава още стойност на крайния резултат.⁶

Основен фактор в процеса на създаване на иновациите е институционалната структура, която благоприятства адаптивната способност на организациите към непрекъсната технологична трансформация.⁷ Правно-организационните форми на труда и капитала придобиват все по-голямо значение като институционален фактор на средата за генериране и предоставяне на висока добавена стойност. Институционалната трансформация на икономиката в посока на добавената стойност предполага следване на последователността: стойност за клиента – цена – разход.⁸ Под влияние на традиционното икономическо мислене обаче в изостаналите икономики акцентът се поставя върху разходите на предприятието и добавената стойност, която може да постигне в дейността си. Така на преден план излизат правно-организационните форми на капитала и труда, като източ-

⁴ Smelser, N. J. Theory of collective behavior. New York, Free Press, 1962, 23–46.

⁵ Crossley, N. Making sense of social movements. Philadelphia, Open University Press, 2002, 17–38.

⁶ Locher, D. A. Collective behavior. Upper Saddle River. NJ, Prentice Hall, 2002, 1–10.

⁷ Норт, Д. Институции, институционална промяна и икономически резултати. С., ЛИК (Nort, D. Institutsii, institutsionalna promyana i ikonomicheski rezultati. S. LIK) 2000, 70–76, 94–97.

⁸ Чан Ким, В. и Р. Моборньо, Стратегията „Син океан“. С., Локус Пъблишинг (Chan Kim, V. i R. Mobornyo, Strategiyata „Sin okean“. S., Lokus Publishing) 2006, 26–27.

ници на добавена стойност предимно за търговеца, а не за обществото. В епохата на добавената стойност капиталът и трудът биха могли да приемат удобните форми на гружество с променлив капитал и предприятие ползвател на работници за временна работа.

3. Дружеството с променлив капитал като източник на добавена стойност

В исторически план появата на нови правни форми на търговските гружества се провокира от назрелите стопански отношения. Необходимостта от нов вид търговец е пряко свързана с променената технологична и социално-икономическа среда.

Дружеството с променлив капитал (ДПК) се появява в българския правен мир като шести вид търговец, с измененията на Търговския закон от 2023 г.⁹ Разпоредбата на чл. 260а ТЗ определя, че гружеството с променлив капитал се учредява от едно или повече лица и отговаря към кредиторите с имуществото си. Тази легална дефиниция не отразява специфичните белези на гружеството.

Иновация при гружеството с променлив капитал е, че то не е нито персонално, нито капиталово търговско гружество. В институционалното си устройство съчетава предимствата на ООД и АД, което го доближава до капиталовите гружества. Дружеството с променлив капитал има и прилики с персоналните търговски гружества.

Дружеството с променлив капитал е правна форма за извършване на дейност от микро- или малки предприятия или start-up компании в епохата на дигитализацията и системите с изкуствен интелект. Иновативните start-up компании в сферата на високите технологии се нуждаят от солидни инвестиции, за чието привличане са необходими специални институционални условия.¹⁰ В отговор на тези предизвикателства ДПК предлага на инвеститорите си възможност за привилегии, поименни членствени предимства, сключване на договори за конвертируем заем и групи специфични хипотези на даване вместо изпълнение чрез конвертиране на задължението в дружествени дялове. Други възможности са право на привличане (drag-along right¹¹), предимствено право (preemptive

⁹ Закон за изменение и допълнение на ТЗ – ДВ, бр. 66 от 1 август 2023 г.

¹⁰ Доклад за законопроект за изменение и допълнение на Търговския закон, 14.06.2023 г. (<https://www.parliament.bg/bg/bills/ID/164899>).

¹¹ Ако мажоритарният собственик на капитала продаде своите дялове, бъдещият собственик има право да принуди миноритарните собственици да му продадат дяловете си при същите условия. Изкупуването на миноритарните дялове е форма на принудителното им обезсилване, поради което притежателите им трябва да са ги придобили при това условие и да са били съгласни с него.

right¹²), право на присъединяване (tag-along right¹³). Тези права са в интерес изцяло на миноритарните собственици на дялове и представляват доброволен способ за придобиване и на техните акции от новия собственик. Недостатъкът е, че се обременява мажоритарният собственик на дяловете. При продажбата на неговия дял той трябва да вземе предвид евентуалното желание и на миноритарните акционери да продадат своите дялове при същите условия. Съществува риск от понижаване на продажната цена и затруднения при самата сделка. Тези пречки налагат необходимостта съдружниците да са придобили дялове в предприятието при тези условия и да са съгласни с тях.

Законът в чл. 260а, ал. 3 поставя две кумулативни условия за съществуването на дружеството с променлив капитал (в противен случай то се прекратява и се преобразува в капиталово търговско дружество – чл. 260ю ТЗ):

1. Средносписъчният състав на персонала да е по-малък от 50 лица;
2. Търговското дружество да има годишен оборот до 4 млн. лв. включително и/ или стойност на активите, която не надхвърля 4 млн. лв.

Дружеството се учредява по нормативно-контролната система след смесен ЮФ от три елемента (чл. 260в – 260г ТЗ): сключване на дружествен договор, избор на управителен орган и вписване в ТРРЮЛЦ. Капиталът не е елемент от дружествения договор, но дяловете му се записват от съдружниците.

Императивните норми, приложими за други дружествени форми, са неприложими за ДПК¹⁴.

Пренебрежимо ниският начален капитал и възможността за свободен избор на институционална организация и отношения между съдружниците обуславят потенциала за разгръщане на творческия предприемачески дух, необременен от финансови и организационни пречки. ДПК е иновативна, гъвкава, правна форма за реализиране на предприемачески идеи с висока добавена стойност. Възможността за моделиране на институционалната структура и отношенията между

При преобразуване на ДПК в капиталово ТД, например АД, и при публично предлагане на акциите му, това право на привличане се суспендира, тъй като публичните предприятия принципно не емитират привилегирани акции и дялове.

¹² Винкулирани дялове.

¹³ Миноритарният собственик на дялове или акции от капитала също да бъде привлечен към сделката за продажба на дяловете на мажоритарния собственик. Свързано е с drag-along right.

¹⁴ Срв. Голева, П. Дружество с променлив капитал. – Търговско и облигационно право (Goлева, P. Druzhestvo s promenliv kapital. – Targovsko i obligatsionno pravo) 2023, № 9.

съдружниците предпоставя ниските транзакционни разходи за управление на компанията. Свободното определяне на правата при придобиване и разпореждане с дружествените дялове благоприятства привличането на капитали и инвеститори към дружеството.

Дружеството с променлив капитал е източник на неизчерпаема добавена стойност за съдружниците и потребностите на високотехнологичната среда на дигитализацията и системите с изкуствен интелект. Всяко от предимствата му обаче крие и недостатъци, които компрометират идеята за добавената стойност, като функция от синергията на колективното действие. Така добавената стойност от правно-организационната форма на търговеца, като ДПК, остава на разположение предимно за него самия. Съдружниците в ДПК извличат добавена стойност от неприложимостта на правилата за капитала на търговското дружество и от неангажирането им с лична, солидарна и неограничена отговорност за задълженията на дружеството.¹⁵

В този ред на мисли основните предимства на ДПК¹⁶, съпоставени с генерираната добавена стойност и отражението ѝ върху стопанския оборот, са:

1. Промяна на дружествения капитал без необходимост от административни процедури по обявяване в ТРРЮЛНЦ (чл. 260г, ал. 1 ТЗ). Така добавената стойност е за съдружниците, а рискът е за кредиторите, които нямат гарантирано стабилно обезпечение на вземанията си.

2. Минимален изискуем капитал е от 1 евроцент (чл. 260г, ал. 2 ТЗ), като не се изисква вписване на минимален капитал за регистриране на ДПК. Добавената стойност е за инвеститорите, тъй като свободният финансов ресурс им позволява да вложат повече средства директно в дейността на предприятието и/или да участват и в други подобни иновативни компании. Рискът отново е за кредиторите. Капиталът изпълнява стопанска и гаранционна функция в търговския оборот. По смисъла на разпоредбата на чл. 133 ЗЗД всеки длъжник отговоря към кредиторите си със своето имущество. Общият интерес на кредиторите от изпълнение е обезпечен. Но имуществото не е равнозначно на капитала. За имуществото не е присъща гаранционната функция на капитала. Имуществото на търговското дружество

¹⁵ Голева, П. Търговско право. Търговци. VIII прераб. и доп. изд. С., Нова звезда (Goleva, P. Targovsko pravo. Targovtsi. VIII prerab. i dop. izd. S., Nova zvezda) 2024, с. 473.

¹⁶ За предимствата на ДПК вж. Токушев, В. Има ли нужда българският бизнес от нова дружествена форма? (Tokushev, V. Ima li nuzhda balgarskiyat biznes ot nova druzhestvena forma?) 2023, 1 - 13

https://www.tokushev-lawoffice.com/wp-content/uploads/2023/08/Има-ли-нужда-българският-бизнес-от-нова-дружествена-форма_.pdf.

е относително бързоликвиден ресурс, който лесно може да смени титуляра си на собственост. По какъв начин биха били обезпечени интересите на кредиторите, ако ДПК остане без имущество?¹⁷ Освен това минималният учредителен капитал задълбочава общественото и пазарното недоверие в start-up компаниите. Засилва се техният образ на рисков и инвестиционни и предприемачески начинания.

3. Възможност за ограничаване продажбата на дялове (чл. 260и ТЗ). Добавената стойност тук е в предвидимостта и запазването на целостта на предприятието, интегритета на капитала и инвеститорите. Недостатъкът е в ограничаването на свободната пазарна инициатива и свободата на разпореждане на съдружниците със собствеността им.

4. Законово предвидена възможност за участие в ДПК с привилегировани дялове (чл. 260е ТЗ). Подобна възможност съществува и сега при АД. Наличието на привилегировани дялове затруднява процеса на вземане на решения в Общото събрание. Добавената стойност, която привилегированите дялове предоставят на отделния съдружник, като възможност за получаване на по-висок дивидент, гарантиран ликвидационен дял, могат граматично да засенят дейността на дружеството, като затруднят процеса на управление. Същевременно, груг техен недостатък е, че могат да доведат и до концентрация на гласовете при вземане на решения и така в управлението на ДПК да се обезличат миноритарните собственици на обикновени дялове от капитала.

5. Законова възможност за придобиване на дялове в ДПК от служителите на предприятието (260и, ал. 1 ТЗ). Тази правна възможност се урежда за първи път в закон. До момента съществува като елемент от корпоративната социална отговорност на компанията.¹⁸ Недостатъкът е, че работниците не разполагат със субективното право да получат дял от дружеството, а само с правна възможност, чиято реализация зависи от волята на основателите и инвеститорите.

б. Законова възможност за алтернативен избор на структура на управителните органи на дружеството (чл. 260н ТЗ). По решение на съдружниците, ДПК може да се управлява от управител или от съвет на директорите. При напускане на управителя той сам може да подаде заявление за заличаване на обстоятелството в ТРТЮЛНЦ. Добавената стойност тук се изразява в гъвкавост на управителните орга-

¹⁷ Григоров, Гр. Търговско право. Пловдив, FastPrintBooks (Grigorov, Gr. Targovsko pravo. Plovdiv, FastPrintBooks) 2023, 241 – 244.

¹⁸ С оглед облекчаване на по-неблагоприятното положение на работниците в рамките на трудовото правоотношение и смекчаване на естественото неравенство между хората на труда и на капитала, подобна идея се лансира още в началото на 19 в. от швейцарския икономист Симон дьо Сисмонди.

ни, чиято структура може по-ефективно да кореспондира с обема на работа на предприятието. Недостатъкът е, че възможността управителят сам да напусне дружеството и да се самозаличи в ТРРЮЛНЦ крие риска търговецът да остане без органи на управление и да бъде прекратен в последващ момент – по иск на прокурора.

7. Отговорност на управителния съвет или на управителя за вреди (чл. 260ъ и сл. ТЗ). Законът предвижда съобразяване на отговорността на управителя на ДПК за вреди, причинени на дружеството, с очаквания доход. Икономката е област на рационалните решения. Следователно, по правило, управителите на търговски дружества следва винаги да взимат управленски решения от позициите на ефективността и максимизацията на очакваната печалба. Очакваният доход е темпорална функция от различни индикатори и фактори на макроикономическата и социална среда. Привидно тази разпоредба на ТЗ обвързва отговорността на управителя с определени критерии. Но в същността си, новелата на чл. 260ъ, ал. 1 ТЗ освобождава управителя от отговорност за вреди, причинени на дружеството. А това, от своя страна, засяга интересите на инвеститорите. В този смисъл не може да се разглежда като добавена стойност за компанията.

8. Прехвърляне на дружествен дял без нотариално удостоверение (чл. 260з, ал. 2, изр. 2, ТЗ). Добавената стойност е за съдружниците и дружеството, като се изразява в спестени разходи и време. Постига се по-голяма гъвкавост и адаптивност спрямо промените в стопанската и корпоративната среда. Недостатъкът е, че свободното прехвърляне на дружествени дялове може да създаде предпоставки за сключване на подобни сделки по принуда и чрез измама.¹⁹ Нотариалното удостоверение гарантира правната сигурност и свободата на волята на всяка от участващите по договора страни. Законността и правната сигурност не могат да бъдат пожертвани в името на гъвкавостта и бързината. Дружествените дялове може да са от порядъка на частен въпрос между съдружниците, но същевременно всеки търговец е елемент от цялостната стопанска конюнктура на страната. В този смисъл прозрачността, гаранциите за правната сигурност и свободата на волята и стопанската инициатива са по-висши ценности от оперативния стремеж за гъвкавост в управлението.

9. Свободно прехвърляне на дялове на търговското дружество (чл. 260з, ал. 2 ТЗ). В ООД съществува ограничение за прехвърляне на дялове на външни за дружеството лица. При ДПК това ограничение е преодоля-

¹⁹ За проявите форми на измамата вж. Шопов, А. Унищожаемост на договорите поради измама. С., Сиби (Shopov, A. Unishtozhaemost na dogovorite poradi izmata. S., Sibi) 2019, 66 – 67.

но като добавената стойност е предимно за съдружника, който продава дяловете си. Недостатъкът е, че тази свобода на договарянето може да рефлектира върху корпоративното единство и стабилността на търговското дружество. В дружествения договор може да се предвиди ограничение на подобни практики, като така ДПК се приближи до ООД.

10. Право на наследяване на дялове от ДПК (чл. 260з, ал. 3 ТЗ) – проблемът с наследяването на дялове възниква при ООД, където наследниците на съдружник трябва да бъдат приети за съдружници или компенсирани при отказ от участие в дружеството. При ДПК това усложнение е преобладаващо и предимствата са многопосочни и това законодателно решение е източник на добавена стойност за всички заинтересовани страни.

Макар и появата на ДПК да е резултат от интензивното развитие на високите информационни и комуникационни технологии и повсеместното внедряване на системи с изкуствен интелект, то не е ограничено само до тези сектори. ДПК може да бъде учредено от търговец във всеки груг стопански сектор и предмет на дейност.

Потребностите на добавената стойност в епохата на дигитализацията и системите с изкуствен интелект отиват отвъд правно-организационната форма на капитала и се разпростират в сферата на труда, където се появява фигурата на предприятието ползвател на работници за временна работа.

4. Предприятието ползвател като източник на добавена стойност

Предприятието ползвател е нов правен субект в българския правен мир, навлязъл в изпълнение на Директива 2008/104/ЕО.²⁰ Правната уредба²¹ е в раздел VIIIв от КТ, чл. 107р – 107ч.²² Предприятието ползвател използва за временна работа работници и служители, наети от специализирани предприятия за временна работа. Работникът или служителят, на когото предприятието ползвател е възложило работа, е сключил

²⁰ Директива 2008/104/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 19 ноември 2008 година относно работа чрез агенции за временна заетост, ОВ L 327, 5.12.2008, 9 – 14.

²¹ В рамките на законодателния процес по изготвянето на разпоредбите на чл. 107р-107ч КТ се открояват опасенията на различни заинтересовани страни ползите и добавената стойност за предприятието ползвател да не е в ущърб на трудовете и социалните права на временно заетите работници и служители – вж. Генова, Я. Предприятие ползвател на работници за временна работа. С., Сиела (Genova, Ya. Predpriyatie polzvatel na rabotnitsi za vremenna rabota. S., Siela), 2019, с. 53.

²² Закон за изменение и допълнение на КТ, ДВ, бр. 7 от 24 януари 2012 г., в сила от 5 декември 2011 г.

трудоу договор с търговец, регистриран в Агенцията по заетостта, като предприятие, което осигурява временна работа. Работникът получава акт за изпращане по чл. 107с, ал.2 КТ и приема работата. С оглед предотвратяването на злоупотреби с предимствата на временната работа, законът ограничава приложението на външна за предприятието работна сила само до труд от трета категория и за завършване на определена работа и/или за заместване на работник или служител, който отсъства от работа (чл. 107р, ал.3 КТ).

Самият институт на временната работа при ползването на външна за предприятието работна сила не е съвсем нов в стопанската практика. Добавената стойност от използването на чужда работна сила все повече стимулира работодателите да търсят механизми за предоставянето ѝ. В първата половина на ХХ в. находчиви предприемачи в САЩ започват да наемат квалифицирана работна ръка в бизнес администрацията и да я предлагат срещу заплащане на групи фирми. Ползите за ползвателя на услугата са пряк източник на добавена стойност за тях. Така фактичeskото и юридическото отделяне на производителното използване на работната сила от нейния работодател полага основите на съвременните форми на временна заетост в полза на предприятието ползвател.

Интересите и правният статут на предприятието ползвател са в значителна степен „антитрудовоправни“, тъй като целта е производително възползване от чужда работна сила,²³ без да се конституира фигурата на работодател.²⁴ Правното положение на предприятието ползвател е директен източник на добавена стойност за него и също не се съотнася с идеята за синергията и колективното действие. То извлича производителните ползи от чуждия зависим труд без да понася в пълнота

²³ Външна за предприятието работна сила може да се използва по три начина (Генова, Я. Цит. съч., 39 – 41, 44 – 46). Първият от тях е свързан с дейности, предоставени на аутсорсинг, като работниците и служителите по изведените от предприятието дейности могат да полагат труда и на територията на предприятието, ако естеството на работата го обуславя. Работодател в случая е предприятието доставчик на съответната услуга. Вторият начин е по силата на субективна търговска сделка между търговци за наем на работници. Правоотношението наподобява заем за послужване. Интересът на работодателя е многоизмерен, като се открояват избягването на загубите при престой, предоставяне на условия за мобилност на работната сила между предприятия от една холдингова група. Характерната особеност в случая е, че преотстъпването на работна сила не е водено от мотива печалба за работодателя. Другата подобна форма за ползване на чужда работна сила е командироването на работници и служители в рамките на предоставяне на услуги.

²⁴ Генова, Я. Цит. съч., с. 16.

административното и финансовото работодателско бреме, а го поделя с предприятието, осигуряващо временна работа. Финансовите престации на работодателя по поддържането и ползването на работната сила надхвърлят задължението за възнаграждение. Работодателят има социално-осигурителни и здравноосигурителни задължения по отношение на работниците и служителите. Той е титуляр на задължението за осигуряване на здравословни и безопасни условия на труд. В рамките на трудовото правоотношение зависимият труд на работника и служителя се полага от името на организацията в полза, за сметка и риск на работодателя.²⁵

В замяна на своите разходи по наемане и поддържане на работната сила, работодателят придобива печалба от успешната пазарна реализация на продуктите, произведени от производителното приложение на наемния труд. Икономическата цел на всеки търговец е да максимизира печалбата и да минимизира разходите. В светлината на тази перспектива е естествен стремежът на работодателя да се освободи от някои от разходите, свързани с работната сила.

В правоотношението по осигуряване на временна работа, работодателското бреме е частично прехвърлено на предприятието, осигуряващо временна работа. Работодателят е предприятието, осигуряващо временна работа. Работникът или служителът е в трудово правоотношение с това предприятие, но същевременно влиза и в правоотношение с предприятието ползвател.. А предприятието ползвател е обвързано чрез търговски договор с предприятието за временна работа.

Добавената стойност, която предприятието ползвател получава, се изразява в спестени разходи по администриране на наетата за временна работа работна сила. Числовата структура на персонала кореспондира по-добре с обема работа и пропуска процедурата по набиране на персонал. Предприятието ползвател получава директно по заявка към предприятието, осигуряващо временна заетост, работна сила с необходимата квалификация. По желание на предприятието ползвател в договора с предприятието, осигуряващо временна работа, може да се уговори организирането на предварително обучение за привлечената външна работна сила. От позициите за недискриминация следва временно заетите работници и служители да бъдат включвани в останалите обучения и практики за повишаване на квалификацията на постоянно заетите човешки ресурси в предприятието ползвател. При прекратяване на временната заетост на работника или служителя предприятието ползвател е освободено от разходите за обезщетения, които се дължат по

²⁵ Мръчков. В. Трудово право. С. Сиби (Mrachkov. V. Trudovo pravo. S., Sibi) 2018, 151 – 152.

КТ. Предприятието ползвател дори не дължи предизвестие на временно заетия работник или служител.

Предприятието ползвател не е напълно освободено от всякакви задължения по отношение на чуждата работна сила. То предоставя дължностна характеристика на работниците или служителите, изпратени от предприятие, осигуряващо временна работа. Предприятието ползвател има задължение за осигуряване на здравословни и безопасни условия на труд на работниците и служителите в рамките на временната заетост. На предприятието ползвател принадлежи задължението за първоначално и последващо обучение на временно заетата работна ръка, издаването на документи, информация за свободни работни места, равно третиране и недискриминация и др.

Същевременно предприятието ползвател фактически встъпва в качеството си на „работодател“ в правоотношението с временно заетите работници или служители по смисъла на чл. 126 КТ²⁶ без да има задължение да им заплаща и администрира трудово възнаграждение. Временно заетите работници или служители работят по ръководството и надзора именно на предприятието ползвател.²⁷ Източникът на добавената стойност за предприятието ползвател е, че то de facto е в ролята на работодател без да понася de jure значителна част от работодателските задължения.²⁸

²⁶ Легалната дефиниция за предприятие ползвател се съдържа в § 1, т. 18 ДР КТ, като тя не разкрива неговата същност и характерни белези и не прокарва красноречива разграничителна линия между него и статута на работодател. С олегтова, гоц. Генова в своята монография, посветена на предприятието-ползвател, предлага алтернативна дефиниция: „Предприятие ползвател е всеки субект със стопанска дейност, който въз основа на договор с предприятие, осигуряващо временна работа, временно използва работната сила на лице, наето и изпратено за тази цел от това предприятие“ (Генова, Я. Цит. съч., с. 73). Това определение недвусмислено подчертава поредността в установяването на правоотношенията между правните субекти по предоставянето и прехвърлянето на временна работа.

²⁷ Мръчков. В. и др. Коментар на Кодекса на труда. С., Сиби (Mrachkov. V. i dr. Komentar na Kodeksa na truda. S., Sibi) 2021, с. 317.

²⁸ Проф. Средкова също анализира фактическия статут на предприятието ползвател като работодател на временно заетите при него работници или служители, но заключава, че той е трети субект в трудовото правоотношение, свързан с мястото на изпълнение на трудовата престация – вж. Средкова, Кр. Нетипичните форми на заетост се нуждаят от правна уредба. – В: Правната наука – традиции и актуалност. П., УИ „П. Хилендарски“ (Sredkova, Kr. Netipichnite formi na zaetost se nuzhdayat ot pravna uredba. – V: Pravната наука – traditsii i aktualnost. P., UI „P. Hilendarski“) 2012, 446 – 456. Р. Коичева е покатегорична в изводите си, че предприятието ползвател влиза в ролята на работодател чрез управлението и контрола на трудовия процес и ползите,

В страните, в които формите на временна заетост имат устойчиви традиции, работодателските задължения в рамките на правоотношението се разпределят между ползвателя, който се ангажира с организация, координация и контрол на трудовия процес, и предприятието, осигуряващо временна работа, което се задължава по отношение на рисковете и възнаграждението.²⁹ Съобразно нормативната уредба в българския правен мир, предприятието ползвател може да се определи с известни условности като „функционален работодател“, в чийто интерес е полагането на труда.³⁰ Предприятието, осигуряващо временна работа също има интерес от производителното приложение на наетата от него работна сила, тъй като реализира печалба от предоставянето ѝ на предприятието ползвател.

Търговското качество на предприятието ползвател е добавена стойност за предприятието, осигуряващо временна работа. Техните правоотношения се регулират от правилата по Търговския закон и никоя от страните по търговския договор не се нуждае от специална закрила.³¹ От гледна точка на предприятието ползвател, ограничаването на неговата правна форма до търговско дружество стеснява приложното поле на института на временната заетост. Юридически лица, които нямат качеството търговец, не могат да се възползват от предимствата на временната заетост. Българският законодател недвусмислено ги е лишил от възможността да придобият добавена стойност от производителното приложение на чужда работна сила, без да влизат в качеството на работодател.³²

Добавената стойност, която придобива предприятието ползвател, не е за сметка на предприятието, осигуряващо временна работа. Предприятието, осигуряващо временна заетост, получава съответна престация от предприятието ползвател за предоставената услуга. Същевременно, предприето, осигуряващо временна работа, не е длъжно

които извлича от производителното приложение на чуждата работна сила – вж. Койчева, Р. Някои правни въпроси на труда чрез предприятие, осигуряващо временна работа. – В: Юбилеен сборник, посветен на 80-годишнината на проф. д.ю.н. Васил Мръчков. С., Труд и право (Koycheva, R. Някои правни въпроси на труда чрез предприятие, osiguruyavashto vremenna rabota. – V: Yubileen sbornik, posveten na 80-godishninata na prof. d.yu.n. Vasil Mrachkov. S., Trud i pravo) 2014, 245 – 262.

²⁹ Davidav.G. Joint Employer Status in Triangular Employment Relationships. – British Journal of Industrial Relations. 2004, December, 727-746.

³⁰ Генова, Я. Цит. съч., с. 135.

³¹ Генова, Я. Цит. съч., 78 – 79.

³² Друго ограничение пред предприятието ползвател е, че то не може да бъде свързано с националната сигурност и отбраната на страната предприятие – арг. § 1, т. 19 ДР КТ.

да поддържа на щат работници и служители, които при заявка да предоставя на предприятията ползватели. Трудовият договор между предприятието, осигуряващо временна заетост, и съответния работник или група работници може да се сключи непосредствено преди изпращането им в предприятието ползвател. Предприятието, осигуряващо временна работа, поддържа на разположение база данни от специалисти, желаещи временна работа, и при конкретна заявка от предприятията ползвател създава трудово правоотношение с част от тях.

Във физурата на предприятията ползвател може да се открие дисбалансът между икономическата и закрилната функция на трудовото правоотношение.³³ Макар Кодексът на труда да насърчава преминаването на временно заетите работници и служители към постоянна работа, то не съществуват нормативни гаранции в областта, както и за възползването на временно заетите работници и служители от колективните трудови права. Предприятията ползвател е носител на икономическите ползи от работната сила. А работниците и служителите на практика остават без дължимата им закрила като по-уязвима страна в правоотношението, най-малкото поради правния им статут на временно заети.³⁴ Но все пак те доброволно са се съгласили и с условията на временната заетост, доколкото изобщо може да се говори за автономен избор на по-слабата страна в трудовото правоотношение. Полагането на труд от работника и служителя е по силата на наемното отношение между него и предприятията, осигуряващо временна работа. При тези обстоятелства хората на наемния труд са обречени на несигурността на срочните трудови правоотношения и временната заетост.³⁵ Извън неблагоприятните последици на това обстоятелство не е за пренебрегване законовата гаранция за възмездяването и осигурителното обезпечаване на полагания труд от временно заетите работници или служители в предприятията ползвател чрез солидарната отговорност на двете предприятия (чл. 107у, ал. 3 КТ).

Добавена стойност за самите работници или служители може да се открие, ако те съзнателно използват временната заетост като благоприятна възможност за придобиване на професионален опит или като форма на допълнителен труд. Правната уредба на предприяти-

³³ Мръчков, В. Трудово право..., 45 – 48.

³⁴ По-подробно Койчева, Р. Цит. съч., с. 248.

³⁵ Работниците и служителите се наемат, от една страна, по срочно трудово правоотношение и от друга страна – се изпращат за временна работа в предприятията ползвател. Тези работници и служители са поставени в двуизмерно неблагоприятно положение спрямо работещите по класическото трудово правоотношение за неопределено време.

ето, осигуряващо временна заетост, е в Закона за насърчаване на заетостта чл. 74е. Но в българския правен ред временната заетост навлиза по-скоро като инструмент за съдействие и подкрепа на работодателите, а не като форма за противодействие на безработицата и стимулиране преминаването от формите на временна към трайна заетост на работната сила. Съчетаването на удобството от производителното приложение на външна за предприятието работна ръка с грижата и добавената стойност за самите временно заети работници и служители чрез устройването им на работа за неопределено време може да се постигне чрез целенасочено стимулиране и субсидиране на работодателите.

5. Дружество с променлив капитал като предприятие ползвател

Сами по себе си, като правни субекти, ДПК и предприятието ползвател са източници на добавена стойност. Съвместяването им във фигурата на ДПК в качеството му на предприятие ползвател обуславя нарастване на получаваната добавена стойност, но същевременно крие риска и от заобикаляне на закона.

Интересен е въпросът за определяне на базата, въз основа на която се определя, че общият брой на изпратените в предприятието ползвател работници или служители не надвишава 30%. Разпоредбата на чл. 107р, ал. 2 КТ създава предпоставки за различни интерпретации. С формулировката „не повече от 30% от общия брой на работещите при него работници и служители“ се има предвид собственият персонал на предприятието ползвател. Предприятието ползвател може да работи със 70% собствен персонал и 30% привлечена чужда работна ръка по линия на временната заетост. Ако предприятието ползвател е ДПК, то легално може да участва в гражданския и търговския оборот с 35 човека собствени работници и служители и 15 временно заети лица. При превратно тълкуване на разпоредбата на чл. 107р, ал. 2 КТ може и целият наличен състав на работещите в предприятието ползвател, което е търговец, регистриран като ДПК, да се приеме за 100% и оттук да се определи квота от 30%. Така персоналят на ДПК би нараснал до 65 работещи лица. С това ДПК би се отклонило от едното кумулативно изискване, за да съществува като правен субект под избраната форма на търговско дружество. Функционирането на ДПК и като предприятие ползвател създава предпоставки за заобикаляне на закона, при което производително се използва трудът на повече от 50 работника или служителя. Временно заетите работници или служители, привлечени по заместване, по-скоро не увеличават общия брой на работещите в предприятието

ползвател. Естеството на временната заетост за довършване на определена работа създава благоприятни, от гледна точка на добавената стойност, предпоставки за моделиране на периодите на приемане на работници или служители, изпратени от предприятие, осигуряващо временна заетост. Така за ДПК може винаги в края на годината средносписъчният брой на персонала да е по-малък от 50 човека, а фактически в рамките на календарната година предприятието, в качеството си на ползвател на временна работа, да разчита на повече персонал. Тази благоприятна възможност за превратно тълкуване на закона би стимулирала пререгистрацията под формата на дружества с променлив капитал на действащи търговци извън ИТ и AI сектора. Така те ще могат да придобият добавена стойност, от една страна, от правната форма, под която са регистрирани, а от друга страна – ще могат да поддържат минимален персонал по трудово правоотношение за неопределено време и при производствена необходимост ще допълват с временно заети работници и служители.

Подобни хипотетични практики безспорно осигуряват високо ниво на добавена стойност за предприемачите. Но биха могли да компрометират честната, открита и справедлива пазарна игра чрез подкопаване на правната сигурност на гражданския и търговския стокооборот и социалната закрила на хората на наемния труд. Гаранция срещу подобни неблагоприятни последици е осъществяването на контрол върху спазването на императивните изисквания за съществуването на ДПК и за встъпването му в правното положение на предприятие ползвател.

Двете кумулативни изисквания при ДПК за средносписъчен брой на персонала и годишен оборот и/или стойност на активите се контролират от общото събрание на самото дружество. Ако при надхвърляне на заложените количествени показатели съгласно чл. 260ю, ал. 2 ТЗ в срок до една година то не бъде преобразувано доброволно в капиталово търговско дружество, прокурорът разполага с правомощието да предяви иск пред съответния окръжен съд за прекратяване на търговското дружество. По силата на новелата на чл. 37, ал. 1, т. 1 ЗСч годишният финансов отчет на ДПК не подлежи на задължителен независим финансов одит. Спазването на търговското законодателство в случая е подчинено на общия контрол за законосъобразност, осъществяван от прокуратурата. Ако някои от количествените показатели се превиши и не е приложен независим финансов одит на годишния финансов отчет, то НАП разполага с правомощието да установи нарушението, а министърът на финансите или оправомощени от него длъжностни лица – да издадат наказателно постановление по реда на ЗАНН и да наложат съответната имуществена санкция (чл. 78 във връзка с чл. 75

ЗСч). Сезиране на прокурора във връзка с чл. 260ю, ал. 2 ТЗ не е предвидено.

Гаранция за спазването на трудовото законодателство по отношение на предприятието ползвател е контролът, осъществяван от Изпълнителна агенция „Главна инспекция по труда“ към министъра на труда и социалната политика (чл. 399, ал. 1 КТ). При констатиране на нарушения контролът се изразява основно в налагане на принудителни административни мерки, глоби и имуществени санкции. Важен аспект от контрола, осъществяван от Изпълнителна агенция „Главна инспекция по труда“, е сигналната ѝ функция, а именно – при установяване на правонарушения да уведомява органите на прокуратурата (чл. 407 КТ). Така, ако ДПК в качеството си и на предприятие ползвател неправомерно надвишава законово установената граница на привлечените външни работници и служители и/или нормативно определената максималната граница на средносписъчния състав на персонала, подлежи на санкции, а угрозата да бъде прекратено по реда на чл. 260 ю, ал. 2 ТЗ може да се окаже реалност. Ефективният контрол за спазването на търговското и трудовото законодателство винаги е гаранция, че икономическите ползи от получаваната добавена стойност са законосъобразни и не нарушават свободната и честна пазарна игра.

Заклучение

Стопанските трансформации на дигиталната епоха отвеждат към изграждането на високотехнологична мрежова икономика на сътрудничеството, доверието и споделянето за ефективното постигане на висока добавена стойност за заинтересованите страни.

В исторически план всеки нов етап в икономическото развитие довежда до разширени възможности за акумулиране на богатство, подобрени производствени условия и в крайна сметка – по-висок стандарт на живот. Постигането на по-високи нива на добавена стойност за заинтересованите страни е функция от колективното действие във веригата удовлетворение за клиента – цена – разход.

Придобиването на по-висока добавена стойност от правно-организационните форми на капитала и труда с проявление във фигурата на дружество с променлив капитал и предприятие ползвател на работници за временна работа се дистанцира от идеята за колективното действие (макар временно заетите работници или служители да са носители и на колективни трудови права), като фокусът е върху оптимизирането на разходите на предприятието търговец. В стремежа си да увеличава добавената стойност, от която се ползва,

ДПК, като предприятие ползвател, може лесно да заобиколи закона, с което да компрометира идеята за честната, справедлива и открита пазарна игра. В тази ситуация ефективният контрол за спазване на търговското и трудовото законодателство се явява гаранция и за законосъобразното придобиване на добавена стойност от пазарните субекти.